

PÄRNU EESTI PÖLLUMEESTE SELTSI TEGEVUSEST AASTATEL 1870—1881

A. Raendi

Tartu Linnamuuseum

Eesti rahvuslikku liikumist iseloomustab mitmesuguste rahvuslike organisatsioonide teke. Nende hulka kuuluvad ka põllumeeste seltsid. Vanimateks on Tartu, Pärnu ja Viljandi eesti põllumeeste seltsid. Seltsid etendasid küllaltki olulist osa uute majandamisviiside propageerimisel ja rahvusliku mõtte ning ise-teadvuse tõstmisel. Käesolev artikkel püüab analüüsida Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi tegevust, anda temale hinnang ja võrrelda ta tööd teiste varasemate eesti põllumeeste seltside tööga. Pärnu seltsis tegutses eesti rahvusliku liikumise väljapaistev tegelane — radikaalse tiiva juht Carl Robert Jakobson. Võib eeldada, et tema isiksus ja mitmepalgeline tegevus jättis jälje seltsi ellu.

Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi toimetuste ja ettevõtmiste jälgimisel on oluliseks allikaks seltsi protokolliraamat, mis haarab ajavahemiku seltsi rajamisest 1870. a. kuni aastani 1888. Ainukeseks trükitud ülevaateks on jäänud 1925. a. ilmunud M. Laarmani lühiülevaade «1870—1925. Jooni Pärnu Põllumeeste Seltsi minevikust», mis konspektiivselt kirjeldab seltsi tegevuse peamisi etappe.¹ Üksikasjalisemat valgustamist on leidnud C. R. Jakobsoni tegevus põllumehena ja põllumeeste seltsides, nende hulgas ka Pärnu seltsis. Üsna põhjaliku ülevaate Jakobsonist kui põllumehest annab A. Käbin teoses «C. R. Jakobson kui eesti põllumeeste juht».² A. Käbin on püüdnud näidata Jakobsoni kodanlike põllumeeste kogude ideelise eelkäijana. Sellist kontseptsiooni ei saa õigeks lugeda, kuid sealjuures analüüsib A. Käbin võrdlemisi asjalikult Jakobsoni põllumajanduslikke vaateid. E. Janseni ja R. Põldmäe lühimonograafias «Carl Robert

¹ M. Laarman. 1870—1925. Jooni Pärnu Põllumeeste Seltsi minevikust. Pärnu, 1925 (edaspidi: Laarman).

² A. Käbin. Carl Robert Jakobson kui eesti põllumeeste juht. Tallinn, 1933.

Jakobson» on eripeatükk «Ühiskonnategelasena ja põllumehena kodumaal (1871—1882)», mis samuti üldjoontes tutvustab C. R. Jakobsoni seisukohti põllumajanduslikes küsimustes.³

Seltsi esimesed tegevusaastad

Mis puutub Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi asutamise eel- loosse, siis on selle kohta teada vaid mõned üldised faktid. Kõik säilinud andmed viitavad, et põllumeeste seltside rajamise mõt- tega tegeles Pärnumaalt Tori vallast pärinev talupoeg Jaan Tam- man, kes seltsi asutamise ideed ümberkaudsete talupoegade hulgas propageeris ja nendega nõu pidas. J. Tammann koostas Vändra tummadekooli õpetaja J. Egloni abiga esialgse seltsi põhikirja ja andis selle läbivaatamiseks J. V. Jannsenile. Tema kätte jäi projekt mõneks ajaks seisma. Jannseni siirdumisega Tartusse asi venis. Jannsen suhtus põllumeeste seltside rajamisse pooldavalt. Ta koostas Tartus ühe seltsi asemel kahe seltsi — Pärnu ja Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi — põhikirjad ja saatis need kinnitamisele. Mõlemate seltside põhikirjad kinnitati väikese ajalise erinevusega: Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi põhikiri 1. märtsil 1870. a. ja Pärnu oma 3. sept. 1870. a., nii et need organisatsioonid alustasid tegevust ainult pooleaastase vahe- maaga. Ei ole juhuslik, et esimesed eesti põllumeeste seltsid alustasid tegevust just Lõuna-Eestis, s. o. enamarenenud ja majanduslikult jõukamal Liivimaal, kus esimesi edusamme tegi talude päriseks ostmine. Ostutalude majandamisel tundsid ärksa- mad talupojad puudust teadmistest. Selles tulebki otsida põhjust seltside teokssaamisel.

Pärnu seltsi asutajad on teada. Nende nimed on trükitud 1871. a. avaldatud põhikirja lõpus. Sealt nähtub, et valdava ena- muse liikmeskonnast moodustasid Pärnu ümbruse ja Tori ning Vändra kihelkondade taluperemehed. Seltsi kuulus veel kooliõpe- tajaid, mõned kohalikud kaupmehed, paar köstrit ja pastorit, mõisarentnikke ning linna käsitöölisi. Põhikirja järgi oli asuta- jaid 136. See arv võis tegelikult ka suurem olla, sest näiteks aja- lehes «Eesti Põllumees» avaldatud artikkel väidab kindlalt, et juba enne loapalumist oli seltsi liikmeks end üles andnud 144 põllumeest, kellele lisandus veel 30.⁴ Nii et kokku siis 174 lii- get. Ajaleht lisab, et see on rohkem kui Tartus. Seltsi asutajaks tuleb lugeda Jaan Tammannit. Eespool mainitud ajaleheartiklis on otseselt öeldud, et seltsi isa on Jaan Tamman (artikli autoriks on tõenäoliselt J. V. Jannsen). Ka Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi

³ E. Jansen, R. Põldmäe. Carl Robert Jakobson. Tallinn, 1968.

⁴ «Eesti Põllumees», 1970, nr. 11.

esimese koosoleku protokollis on, et avakõne pidas seltsi asutaja J. Tammann.⁵

Seltsi juhatus valiti teisel koosolekul 11. jaanuaril 1871. a. Salajastel hääletamistel sai presidendiks Väandra tummadekooli õpetaja J. Eglon, abideks J. Tammann ja Pärnu köster C. Lorenzon, kirjutajaks Tori köster A. Habicht.

Oma kosseisult oli Pärnu selts märksa ühelaadsem selles suhtes, et siin puudusid esialgu eesti intelligentsi väljapaistvad, juba üle Eesti tuntuks saanud või esile pürgivad tegelased, kes tegutsesid Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis juba esimestest koosolekutest peale, nagu näiteks J. V. Jannsen, C. R. Jakobson, J. Hurt ja mitmed teised Tartu ärksamas miljöös progressiivsema mõttelaadi omandanud isikud. On selge, et see avaldas mõju seltside tegevuse üldsuundadele. Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis, vaatamata tema asutaja ja esimese presidendi J. V. Jannseni konservatiivsele tegutsemisele, võttis juba algusest peale maad ühiskonnakriitiline hoiak, mis väljendus teravates sõnavõttudes seltsi koosolekutel ja abinõude otsimises võitluseks pärisorjuslike igandite vastu. See kindel suund läbis Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi ettevõtmisi.

Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi esimestel tegevusaastatel ei saa täheldada kohalikke olusid kritiseerivat joont. Vastupidi, tundub, et seltsi juhatusse olid sattunud kas konservatiivse mõttelaadiga või ühiskondliku julgusega mitte silmapaistvad ja liiga tagasihoidlikud tegelased. Köstritelt C. Lorenzonilt ja A. Habichtilt ei saanudki midagi muud oodata kui truualamlikkust oma ülemustele. Pärnu ümbruse köstreid, nende hulgas on nimeliselt ära mainitud ka C. Lorenzon ja A. Habicht, iseloomustas J. Eglon ise ühes kirjas C. R. Jakobsonile 20. det. 1868. a.⁶ Nende suhtumine talupoegadesse olla kõrk, talupoegade kohta tavatsevat nad öelda oma vigases saksa keeles: „Verpfuchter Pauer, wer will sich mit solchem Pack befassen!“ J. Egloni kohta peab ütleva, et tal puudus võitlejavaim. Oma ühiskondliku tegevuse algul, eriti Kanepi kihelkonnakoolis õpetamise perioodil, oli Eglon oma vaadetelt küllaltki vabameelne. Nimelt tõlkis Eglon 60. aastatel läti rahvusliku liikumise tegelase K. Valdemärsi töö „Baltische, namentlich livländische Bauernzustände“, mis ilmus Leipzigis 1862. a., eesti keelde. Tõlge ringles talupoegade hulgas käsikirjana. Eglon oli uue kirjaviisi pooldaja, võitles eesti keele laialdasema kasutamise eest. Kuid Eglon sai oma tegevuse eest «õppetunni». Valdemärsi töö tõlkimise pärast viibis ta vanglas eeluurimise all ja vaatamata sellele, et «süü» jäi kindlaks

⁵ Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi protokollid. Pärnu Koduloomuuseum 2153, lk. 1 (edaspidi: PEPS-i protokollid).

Ar. 916

⁶ KM KO, koopiaid 158: 2, l. 10/44.

tegemata, vallandati ta Kanepi kihelkonnakooli õpetaja kohalt. Kohtus nimetati Egloni „Volksaufwiegler“. Egloni vallandamises oli oma osa Kanepi pastoril Holstil, eesti seltside kurjemal vaenlasel. Egloni ees jäid suletuks kõikide kihelkonnakoolide ukсед. Vaevu õnnestus tal saada Vändra tummadekooli, Eestis esimese sellelaadse kooli õpetajakoht. Sellest ajast alates muutus Eglon ettevaatlikuks ja püüdis hoiduda lahkkelidest sakslastega.

J. Tammannit on Eglon nimetanud «eht eestimeheks», kuigi Tammann omakorda sõltus õigeusu preestritest (Tammann oli ehitusettevõtja, tegeles vene kirikute ehitamisega) ja ei võinud samuti rahvusliku meelsuse poolest eriti silma torgata.

Selline juhtkond summutas täiesti ootuspäraselt koosolekutel stiihiliselt tekkinud rahulolematuse puhangud, lämmatades juba eos kõik plaanid ja mõtted, mis tekkisid vajadusest mingilgi moel leevendada majanduslikke raskusi ja ebavõrdsust. Ülaltoodut illustreerib ja kinnitab hulk vahejuhtumeid, mis leidsid aset üsna seltsi tegevuse hakul. 1871. a. 30. augustil esines president Eglon koosolekul ülevaatega Balti kubermangude kesknäitusest Riias. Ta tuli järeldusele, et eesti talupoegadele ei saa soovitada suuri välismaa lehmi, sest need vajavad häid söötasid, mis omakorda tingivad vajaduse parandada heinamaid. Talupoegade enamusel pole see aga lühikeste rendiaegade või suure võlakoorma tõttu võimalik. Kuulajate hulgast küsiti, kus on siis väljapääs. Eglon vastas, et seltsi ülesanne polegi seda otsida: «See ei ole seltsi asi, vaid iga mehe oma tööd ja jõud, tema püüdmine ja kokkuhoidmine.»⁷

Siit nähtub selgesti, et seltsi juhtkond tahtis liikmeid eemal hoida ühiskondlike olude kritiseerimisest. Ka järgneval koosolekul (sama aasta 18. oktoobril) oli vahejuhtum, kust võib välja lugeda kitsikuses vaevleva eesti talupoja püüdu leida just seltsist abi. Jällegi segati Egloni kõnele vahele. Ta rääkis seekord viljapuaaedadest ja nende kasust. Protokollist võib lugeda, et lugu arenes järgmiselt: «... aga seal hüüdis üks seltsiliige: «Kellele peame tegema? Oleme kõik rendiperemehed: tema täna, tuleb ehk juba homme teine peremees, ja meie pole oma tööst lõikust saanud, peame kõik teisele jätma, jah, kui meie pärisperemehed oleksime!»⁸ Vahejuhtum lõppes niisama viljatult. See liin, kus seltsi lihtliikmed püüavad leida seltsist vastust ja abi oma igapäevastele muredele, jätkub mõnda aega, kuid konkreetset väljapääsu ei leita. Seltsi juhtkond ei ilmuta selleks mingit initsiatiivi. Ka järgnev koosolek kinnitab veel kord, et lihtliikmed ei jätnud lootust, et selts nende eest välja astuks. Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi koosolekul 22. nov. 1871. a. nõudis Eglon vastust küsimusele, kes seltsi liikmetest on asunud karjamaade

⁷ PEPS-i protokollid, lk. 13.

⁸ Sealsamas, lk. 14.

parandamisele, mida selts on korduvalt soovitanud. Vastus kõlas: ei keegi, sest kui karjamaid parandada, tõstab mõisnik renti, pärisperemeestel on aga võlad kaelas. Ka seekord oli president Egloni vastus vähelohutav, sest ainukese abimehena soovitas ta jumalat: «Jumal tahab ju hoolast tööd õnnistada ja aeg võib kõik takistavad asjad parandada.»⁹ Kuni 1874. a., s. t. kogu seltsi esimese tegevusetapi vältel, mil presidendiks sai C. R. Jakobson, ei saa täheldada, et muutuks seltsis juurdunud joon.

Samal perioodil oli aga Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis tunda vabamat mõttelaadi, astuti ka praktilisi samme, et võimaluse piires mõnevõrragi kergendada eesti põllupidajate olukorda. Nii saatis Tartu selts kirjad Liivimaa Maanõunike Kolleegiumile nõudega jaotada teedetegevemise kohustus mõisa- ja talumaade vahel ja võtta tarvitusele abinõud hobusevarguse tõkestamiseks. C. R. Jakobson hindas sel ajal Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis valitsevat olukorda paremaks, võrreldes Tartu Eesti Põllumeeste Seltsiga, sest esimeses ei tulnud nii selgesti esile sakslaste katsed allutada põllumeeste seltsid oma mõjule. Ta kirjutas Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi liikmele M. Mitile, et Pärnu seltsis on «... väga mõnus vaim valitsemas, nagu nüüd oma silmaga nägin... Pärnu selts on ka Tartu seltsist mitmes tükis ees... ja ehk küll peaaegu muud suuremat ei sünni, kui seda, mis Eglonist välja läheb (seal ei ole peaaegu ühtegi koolitatud meest), siiski harjuvad seltsi liikmed sel viisil ise oma asju toimetama...»¹⁰ Nüüd, ajaloolises tagasivaates, võib mõlemate seltside algusperioodi võrreldes ütelda, et kuni Jakobsoni presidendiks saamiseni Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis 1874. a. oli Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi tegevus siiski kindlasuunalisem ja jõudsam, vaatamata saksasõbralike liikmete aktiivsele vastutegutsemisele.

Vaadeldes, mida uut suutis selts sellel perioodil korda saata. Esimesel tegevusaastal (detsembrist 1870 kuni detsembrini 1871) käidi koos 10 korral ja peeti 13 kõnet.¹¹ Võrdluseks: Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis esitati esimesel tegevusaastal 22 kõnet.¹² Pärnu seltsi kõnedest oli 11 enam-vähem põllumajanduslikel teemadel ja vaid kaks muudele küsimustele pühendatud: Egloni moraalitsev ettekanne teemal «Meie aegse noorrahva elu on kogunisti raiskus» ja C. Banki esinemine, mis propageeris tulekahju tasumise kassat ja matusekassat. Mõlematele võib anda hinnangu kui mittevajalikele. Põllumajanduslike küsimuste käsitlemisel oli olukord parem. See on ka loomulik, sest tegemist oli põllumeeste kutseühinguga. Siin võib esile tõsta seltsi liikmete

⁹ PEPS-i protokollid, lk. 17.

¹⁰ «Eesti Kirjandus», 1906. C. R. Jakobson M. Mitile 12. VII 1871. a., lk. 174–175.

¹¹ PEPS-i protokollid, lk. 20.

¹² ENSV RAKA, f. 1858, nim. 1, s.-ü. 243, l. 1.

poolt peetud ettekandeid nagu «Karja- ja pudulojste kasust», «Millal on kõige parem aeg põldu künda», kus lektor soovitas võimalikult varast kündi, kui põld on veel märg. Ta juhtis veel tähelepanu sügavale ja korrapärasele künnile. Heatasemeline oli kahtlemata C. R. Jakobsoni loeng «Hobustest» (selle esitas Jakobson 14. VI 1871. a. esimest korda Pärnu seltsis kui külalisesineja). Väljastpoolt oli lektoriks palutud J. V. Jannsen, kes kandis ette loengu «Põllumeeste olemisest». Ta rõhutas, et põllu- ja vaimuharimine peavad käima käsikäes — põllumees peab olema kursis kõige uuega, käesoleval ajal aga eriti karjakasvatusega.

Järgnevatel aastatel kõnepidamise olukord paranes, see pidigi paremaks muutuma, sest esimene aasta oli hoovõtu ja harjumise aasta. Positiivse asjaoluna tuleb siin arvesse, et a. 1872—1873 oli seltsis üsna sagedaseks külaliseks C. R. Jakobson, kes 1872. a. lõpul valiti seltsi auliikmeks.¹³ Jakobsoni selged ja loogilised kõned äratasid huvi ja tõmbasid koosolekutele uusi kuulajaid. Mitmete tema kõnede kohta on protokollides märgitud, et nendest said kuulajad «väga palju uusi asju kuulda.»¹⁴ Eriti huvipakkuvaks kujunesid Jakobsoni ettekanded teemadel, mis käsitlesid talude päriseksostu ja põllumeeste seltside eesmäärke ja võimalusi. Kõnede arv jäi samaks: 1872. a. peeti 10 kõnet, 1873. a. — 11, nendest langes Jakobsoni arvele juba 7.¹⁵ Protokollide põhjal võib järeldada, et esinemised olid muutunud märksa sisukamateks ja huvipakkumateks. Esimeseks praktiliseks sammuks tuleks lugeda kolme välismaa raudsaha, mis abipresident A. Madisson oli omal kulul muretsenud, tutvustamist seltsi liikmetele ja nende mahamüümist liikmetevahelisel oksjonil. Järgnevatel koosolekutel demonstreeriti raudäkke mudelit, tehti proovi Riistast tellitud võitgemise masinaga ning tutvustati linaropsimise masinat, mille selts oli Tartust omal kulul lasknud kohale toimetada. Muudest Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi algatustest ja ettevõtmistest tuleks veel mainida raamatukogu asutamist, delegaatidena osavõttu Riia ja Tartu põllumajanduse näitustest, Toris ja Väandras tütarlaste kihelkonnakooli asutamise mõtte algatust ning põllutöö ja riigimaade ministeeriumile (selle järelepärimise peale) märgukirja saatmist põlluharimise edendamist takistavate asjaolude kohta.¹⁶ Kiri on koostatud väga veenvalt. Tõestati arvuliste näidetega, et kõikides renditaludes ületavad väljaminekud sissetulekud, mis toob kaasa talude laostumise. Kuidagi suudetakse edasi eksisteerida, sest puudujääke püütakse katta voores käimisel saadavatest tuludest, kurnatakse liigselt põlde jm. Juhtiti tähelepanu talude ostuhindade tõusule, mille tagajärjel kasvab ka võlakoorem, sest ostusummast suudeti kohe tasuda ainult tühine

¹³ PEPS-i protokollid, lk. 31.

¹⁴ Sealsamas, lk. 31.

¹⁵ Sealsamas, lk. 23 jj.

¹⁶ Laarman, lk. 5.

osa. Nii vaevleb ostja võlgade käes ja edaspidi ka tema pärijad. Olukorra parandamiseks tegi selts ettepaneku määrata valitsuse poolt kindlaks maa ostu- ja rendihinnad ning rajada põllupidajate teadmiste laiendamiseks põllutöökoole.¹⁷

Niisugused on esimeste aastate saavutused, kuid tundub, et need ei olnud kaugeltki maksimaalsed ning ei suutnud seltsi koosolekutele küllaldaselt liikmeid kokku tõmmata. Tavaliselt oli koosolekutest osavõtjaid 30—50 inimest, kuid oli ka koosolekuid, mis jäid ära kokkutulnute vähesuse tõttu.

16. dets. 1873. a. toimus seltsi elus oluline muudatus. Presidendiks valiti C. R. Jakobson, kes 1873. a. lõpul oli omandanud Kurgja talu Vändra kihelkonnas. Valimiste kohta on protokollis öeldud, et «ühest suust nõudis selts, et auliige C. R. Jakobson presidendiks peaks heitma.»¹⁸ Abideks jäid endine president J. Eglon ja J. Tammann.

Seltsi tegevus C. R. Jakobsoni juhtimisel

Loenguline tegevus

C. R. Jakobsoniga oli selts saanud endale andeka rahvatribuuni ja väljapaistva oraatori, kes tõi uut hoogu ja vaheldust seltsi küllaltki ühepalgelistesse elu. Jakobsoni anne ja tahtmine kaasa lüüa rahvaharimise söötis põllumeeste seltside kaudu paistis eriti silma tema presidendiks oleku esimestel aastatel, mil tal oli teisi ühiskondlikke kohustusi veel vähe. Näiteks kolmel esimesel aastal (1874—1876) valmistas Jakobson ette ja pidas seltsis 41 kõnet, nendest 31 põllumajanduslikel teemadel, s. o. alal, mis talle nüüd oli muutunud peategevusalaks. Esimesed põllumajanduslikud kõned pidas Jakobson teoreetikuna ja alles Kurgja talu pidades sai ta oma teoreetilisi teadmisi järele proovida. Suure talu majandamine nõudis oskusi, nii et põllumajanduslike teoste uurimine ja nende rakendamine tegelikkuses tuli kasuks nii seltsile kui ka Jakobsonile endale. Alates 1877. a. vähenes mõnevõrra Jakobsoni aktiivsus, loengute arv aastas kõikus kahest kuni viie-kuueni. Seltsi protokolliraamatust ilmneb, et Jakobson pidas Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis ajavahemikul 1874—1881, mil ta oli presidendiks, 68 pikka kõnet. Kõnede suhtes madalseisu aastateks olid 1878 ja 1879. Sellele leidub seletus, sest alates 1878. a. hakkas Jakobson ajalehte «Sakala» toimetama. Eespool mainitud pikematele kõnedele lisandusid veel arvukad «tervituskõned», informatsioonilised teadaanded ja vastamised küsimustele. 8 aasta jooksul, mil seisis Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi eesotsas, puudus ta seltsi koosolekutel ainult 9 korda, koosolekud aga toimusid 8—10 korda aastas, siia tuleb

¹⁷ KM KO, F. 88, M. 6, lk. 259 jj.

¹⁸ PEPS-i protokollid, lk. 54.

veel lisada eestseisuse kooskäimised. Kurgjalt Pärnu oli aga ligi 60 versta.

Vaadeldes Jakobsoni kõnede temaatikat Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis, näeme, et enamik käsitleb puht-põllumajanduslikke või põllumajandusega tihedalt seotud küsimusi. Eespool mainitud 68 loengust saab ainult 10 tõlgitseda kui mittepõllumajanduslikke või sellega nõrgas seoses olevaid. Sellisteks olid näiteks «Üleüldisest väeteenistusest», «Rõuge kihelkonna tütarlaste koolist», «Kuidas inimene kaua võib elada», «Soome maast ja rahvast», veel kord «Soome maast», «Priiusest ja sest tulust, mis priius meile on toonud», «Rahvariietest», «Aleksandri-kooli kuratooriumist», «Tartu Kirjameeste Seltsi lõhenemisest» jt. Ehkki tegemist ei olnud otseselt põllupidamise teemadega, olid need loengud ometi talurahvale kasulikud. Nii nagu kõik Jakobsoni ettevõtmised, teenisid needki loengud rahva silmaringi laiendamise eesmärki. Ta seadis eestlastele eeskujuks enamarenenud Soomet, tema rahvast, kultuuri ja põllupidamise viise; rõhutas majapidamise aluste õpetamise vajadust tütarlaste koolides; hoiatas mõisnike ja sakslaste katsete eest vähendada eestlaste iseseisvust ning priiust; kutsus üles ühtsusele eestlaste hulgas, eriti aga seltsides. Jakobson leidis alati võimalusi, et kõnedesse põimida aktuaalseid päevasündmusi ja neid kommenteerida. Sõnavõttud Aleksandri-kooli ja Kirjameeste Seltsi kohta näitavad, et rahvaliku liikumise probleemidega tegeldi ka põllumeeste seltsides, kutsudes seal esile ootuspärast poleemikat. Sellal olid põllumeeste seltsid Jakobsonile headeks tugipunktideks ja kohtadeks, kus ta sai levitada oma seisukohti ja leida neis poolehoidjaid rahvusliku liikumise demokraatliku suuna üritustele ja ideedele.

Valdav osa Jakobsoni esinemistest oli pühendatud, nii nagu põllumajanduslikus kutseühingus ka loomulik, kõige erinevamatele põllumajanduslikele küsimustele. Üldse peeti Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis 1874.—1881. a. 120 suuremat ettekannet (arvestamata märkusi ja lühisõnavõtte), millest 68 langes Jakobsoni arvele. See moodustab 56,6%. Puht-põllumajandusliku sisuga kõnesid oli samal ajavahemikul 75, nendest Jakobsonilt 58, s. o. 77,3%. Üldse ulatus M. Laarmani andmetel Jakobsoni esinemiste arv Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis üle 70.¹⁹ See arv on tegelikult isegi suurem, sest juba a-il 1870—1881 langes Jakobsoni arvele peaaegu 80 esinemist.

Eelnevast on näha, et just põllumajanduslike loengute pidamisel oli Jakobsonil seltsi elus täita eriti tähtis osa. Esinejaid muudel populaarteaduslikel teemadel võis leida kohalike kooliõpetajate hulgast, aga eestlasi põllumajanduse eriteadlasi Eestimaal sel ajal peaaegu ei olnudki, ainult mõned üksikud, needki pea-

¹⁹ M. Laarman. C. R. Jakobsoni töö jäljed Pärnumaal. Rmt.: Pärnumaa Põllumeeste sihid ja juhid. Pärnu, 1924, lk. 10.

miselt maamõõtjad. Kui Jakobsoni poolt peetud loengutele lisada juurde muud temalt lähtunud ettevõtmised, siis on näha, et umbes $\frac{2}{3}$ seltsi üritustest oli Jakobsoniga seotud. Eesti rahvajuhtide hulgas ei olnud sellel perioodil teisi väljapaistvaid tegelasi, kes oleksid nii suurt tähelepanu pööranud põllumeeste seltsidele ja nendes ise aktiivselt tegutsenud. Seetõttu on igati põhjendatud väide, et just Jakobsoni isik tõstis vaadeldaval perioodil Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi välja teiste eesti põllumeeste seltside hulgast. Tartu selts, kelle juhtkond 70. aastate keskpaigas märksa keskpärasem ja tagasihoidlikum, oli kompaktsem. Tartu seltsi demokraatlikule juhtkonnale oli suureks toeks ja edasilükkajaks kõigis ettevõetud üritustes seltsi lihtliikmete poolehoid ning aktiivne kaasatulek. Jakobson oli Pärnu seltsis väljapaistev isiksus, kes köitis seltsi liikmeid oma hoo ja ettevõtlikkusega, kuid organisatsiooni enamik liikmeid jäi võrdlemisi passiivseks. Vastupidiselt Pärnule oli Tartu seltsis tunda, et kõik ettevõtmised kasvasid välja lihtliikmete ettepanekutest. Pärnus tuli seltsi juhtimine ja ettevõtmiste korraldamine ainult ülaltpoolt. Selles oligi Pärnu seltsi nõrkus ja Tartu seesmine tugevus.

Vaatleme seltsis peetud põllumajandusega seotud kõnede temaatikat sellal, kui Jakobson oli presidendiks. 58 põllumajanduslikust ettekandest 7 langes looma- ja linnukasvatuse, 5 agrotehnika, 1 aianduse, 1 piimanduse, 3 mesinduse, 11 maaharimise ja uute maaparanduse võtete propageerimise, 1 põllutööriistade tutvustamise valdkonda. 25 ettekannet käsitlesid põllumajanduslikke näitusi, põllumeeste seltside ja põllupidajate ülesandeid ning põllumajanduse olukorda välismaal. Ülejäänud 4 esinemist olid muul viisil väikepõllupidajate elu ja majapidamisega seotud. Näiteks sellised loengud nagu «Põllumeeste minevikust», «Laiussist», «Praegusest hobuste ülelugemisest», «Koerast». 54 ettekannet õpetavad otseselt põllumehi, kuidas oma põldu harida ja karja edendada. Need 54 esinemist langevad küll 8 aastale, kuid ometi tuleb ühele aastale umbes 7 pikemat põllumajandustemaatilist kõnet. See tähendab, et igal koosolekul toimus sisukas põllumajanduslik loeng, sest Jakobsoni aegadel käidi koos 8–10 korda aastas, põhjusel, et liiga sagedased koosolekud polnud suurte vahemaade tõttu võimalikud. Nagu statistikast ilmneb, pidas algul seltsis enamiku loenguid C. R. Jakobson. Jakobsoni ettekanded olid kõrgetasemelised, sest nõudlikuna enese suhtes valmistas ta need põhjalikult ette, uurides vastavaid küsimusi välismaa eriajakirjandusest. On teada, et oma esinemistes toetus ta põllumajandusteadlaste A. Thaeri, J. Liebigi jt. töödele. Ta esinemine puhtteoreetiline põllumajanduslik töö «Teadus ja Seadus põllul» pälvis kõrge hinnangu Liivimaa Üldkasuliku ja Majandusliku Seltsi istungil 19. sept. 1870. a.²⁰ Edaspidi ta põllumajandus-

²⁰ «Baltische Wochenschrift», 1870, nr. 43.

like teadmiste pagas kasvas veelgi. Lektoritöö pearaskuse jäämise Jakobsonile põhjustasid ühelt poolt ta võimed, aga teiselt poolt ka asjaolu, et esialgu oli seltsis puudu haritud lektoritest. Nii näiteks pidas Jakobson 1874. a. Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis 17 loengut, ülejäänud liikmed aga ainult 8. Samasugune proportsioon püsis ka 1875. a. — Jakobsoni poolt oli 11 kõnet, ülejäänud liikmetelt 4. Pikkamööda olukord muutus. Seda põhjustas eesti haritlaste arvu suurenemine, aga ka seltsi populaarsuse ning ta liikmete aktiivsuse tõus. 1878. a. alates suundus Jakobsoni peatähelepanu, seoses ajalehe «Sakala» ja Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi juhtimisega, Viljandile. Märkatavalt vähenes tema poolt Pärnu seltsis peetud loengute arv. Näiteks 1879. a. esines Jakobson 2 kõnega, 1880. a. 9 kõnega. Puudujaägi korvas teiste liikmete aktiivsus: 1879. a. 9 esinemist, 1880. a. 13.

Vaatleme, kes olid Jakobsoni kõrval produktiivsemateks lektoriteks. Loengute arvu poolest oli teisel kohal J. Eglon, kelle esinemised olid põhiliselt üldharidusliku suunaga. Heatasemeliste loengutega maaparanduse alalt paistis silma maamõõtja J. Toots. Neile järgnesid mõisavalitseja J. Mõttus, kooliõpetaja A. Hanson, vallakirjutaja G. Winkler ja mõned teised.

Käesolevas artiklis jääb piiratud mahu tõttu ära Jakobsoni põllumajanduslike vaadete analüüs. Jakobsoni teened põllumajanduses valitsenud vananenud seisukohtade reformeerimisel on hindamatud. Ei olnud peaaegu ühtegi põllumajanduslikku ala, mille kohta Jakobson ei esitanud oma «teaduse põhja peal» seisvaid seisukohti. Äärmiselt laia tegevusvälja tõttu — ta juhatas Pärnu ja Viljandi Eesti Põllumeeste Seltse, käis esinemas ja oli tihedais sidemeis teiste eesti põllumeeste seltsidega, valgustas ajalehes «Sakala» põllumajanduslikke küsimusi — kandusid Jakobsoni vaated laiadesse talurahvahulkadesse ja leidsid seal kõlapinda ning juurutamist. Jakobsoni kohta võib selles suhtes öelda, et tema poolt kirjutatud raamatud, artiklid ja kõned moodustasid suurepäraselt ülesehitatud Eesti põllumajanduse väljaarendamise esimese programmi.²¹

Mida aga suutsid anda ülejäänud kõnedega esinejad? Ühe kaalukma lektorina tuleb siin kõne alla Jakob Toots. Ta oli talupidaja poeg, lõpetas Riia polütehnikumi agronoomia jaoskonna ja töötas vaadeldaval ajajärgul Pärnus maamõõtjana.²² 1878. a. valiti ta seltsi abiesimeheks. Sellesse ametisse jäi ta neljaks aastaks kuni 1881. aastani. 24. jaan. 1882. a. Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi aruandevalimiskoosolekul ei lasknud Jakobson end enam presidendiks valida. Ta järglaseks sai J. Toots, kes oli seltsi juha-

²¹ J. Kuum. C. R. Jakobsoni «Teadus ja Seadus põllul» ning agraarprogramm. Rmt.: Teadusliku juubelikonverentsi ettekannete materjale 28. veebruaril 1969. a. Tartu, 1969, lk. 10.

²² Laarman, lk. 20.

tajaks kuni 1885. a. Siis J. Toots lahkus Pärnust ja tema asemele tuli M. Suigusaar.

Enamik J. Tootsi esinemisi oli seotud maaparandusega. Esimaskordselt esines ta Pärnu seltsis pikema kõnega 1878. a. teemal «Leoheinamaadest». Esimesele esinemisele järgnes nüüd igal aastal paar kõnet. Ka 1880. a. peatus Toots samal küsimusel kahel korral, rääkides «Veeheinamaadest» ja «Heinamaade harimisest». 1879. a. oli tal seltsis pikem loeng «Põldude truubitamisest». Rohumaade parandamine niisutamise teel levis Eesti mõisates alates XIX saj. keskpaigast. Niisutamist kasutati peamiselt väetamiseks, mulla soojendamiseks ja öökülmade vältimiseks.²³ Enamik katseid — parandada niite niisutamise teel — ebaõnnestus, sest niigi kannatasid eesti heinamaad suures osas liigniiskuse all. Sajandi lõpul hakkasid niisutusheinamaad levima ka paljudes Lõuna-Eesti taludes. Niisutusheinamaade esimesteks propageerijateks talupoegade hulgas olid Jakobson ja Toots. Oma esinemistes Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis hoiatas Toots talupidajaid selle eest, et ei talitataks mõtlematult ja ei rajataks igal maatükil leoheinamaad. Ta soovitas kasutada linaleotusvett, mitte aga soodest juhitud vett.

Üheks esimeseks propagandistiks drenaažkuivenduse alal oli samuti Toots. Ta esines sellel teemal Pärnu seltsis ja temalt ilmus ka pikem kirjutis pealkirja all «Truubitamine» Jakobsoni poolt 1880. a. välja antud käsiraamatus ««Sakala» Kalender põllumeestele». Toots oli selle ala pioneer, sest alles samadest aastatest on esimesi andmeid talumaade kuivendamisest drenaažiga.²⁴

Toots esines Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis vaadeldaval ajajärgul lisaks eespool nimetatud kõnedele veel 3 kõnega. 1879. a. rääkis ta «Kuidas mõnes väljamaa riigis, ainult Saksamaal, töoinimesed viimaste aastate võidujooksul ja õnne katsumise tuhinal ja üksiku seaduse vastaliste meeste, ehk pimeduse jüngrite ässitamise läbi, häda, vaesuse ja mässamise sisse sattunud.»²⁵ Võib arvata, et loeng oli sihitud sotsiaaldemokraatliku liikumise vastu, mis sellel perioodil tegi Saksamaal suuri edusamme. Toots rääkis sellest kui hirmutavast nähtusest ja kutsus töötegijaid üles truualamlikkusele ja käsutäitmisele. Samal aastal kõneles Toots veel «Põllumeeste seltsidest, nende puudusest meil ja Venemaal» ja 1881. a. «Kartulitest», kus selgitas kartulivagude ajamist ja kartuli säilitamist.

Põllumajandusalaste kõnedega astus seltsis üles ka mõisavalitseja J. Mõttus. Et tegemist oli mõisavalitsejaga, siis võib

²³ J. Kuum. Maaparandus Eesti põllumajanduse arengus ja selle mõju taimekasvatusele. Tartu, 1969, doktoridissertatsioon. Käsikiri ENSV TA Raamatukogus, lk. 230, 359 (edaspidi: Kuum).

²⁴ Kuum, lk. 333.

²⁵ PEPS-i protokollid, lk. 221.

tema haridust ja praktilisi kogemusi lugeda talupidajate üldmassi haridustasemest kõrgemalseisvaks. J. Mõttuselt olid loengud «Magasiaida ärakaotamisest», «Pinnast ja mullajagudest», «Turbast», «Maapinna olekust». Kõnes «Magasiaida ärakaotamisest» propageeris lektor, et magasiaitadesse kogutav vili tuleb ära müüa ja raha intressi peale panna. Kaasaja tingimustes on võimalik, kui toimub ikaldus, osta vilja Venemaa teistest kubermangudest. Vili tuleks müüa enampakkumise teel ja raha jääks magasikassasse. Mõttuse ettepanekud olid õiged, sest selleks ajaks oli magasiaitade süsteem juba aegunud. Kõnes «Turbast» soovitas Mõttus virtsaga leotatud turvast vedada rammuks põldudele. Ta juhtis kuulajate tähelepanu turba väetiseomadustele ja näitas, et savimaadel saab turvast kasutada väetisena ka ilma sõnnikuta. Turba kasutamist põllumaade parandamiseks oli propageerinud juba Fr. R. Kreutzwald, nii et põhimõtteliselt ei olnud tegemist uudse võttega, kuid need teadmised olid talurahva hulgas visad levima. Selle teema käsitlemist põllumeeste seltsis tuleb hinnata väga vajalikuks, sest nimetatud meetod võimaldas parandada mulla omadusi suhteliselt kergemini kättesaadavate vahenditega. Mõttuse teised kõned käsitlesid ka pinnase omadusi ja sellest tulenevaid erinevaid maaharimisvõtteid.

Paari sisuka põllumajandusliku loenguga on esinenud veel seltsi liige aednik C. Bank, kes kahel korral rääkis kapsaskasvatamisest ja aia hooldamisest ning aiast saadavatest tuludest. Vallakirjutaja G. Winklerilt olid samuti mitmed kõned. Tähelepanuvääriv on ta esinemine «Sigade pidamisest ja kasvatamisest», kus ta tutvustas häid sugusigu ja eeskujulikke sealautu. Ta soovitas jorkširi sigu, kes sobivat hästi kohalikesse oludesse. Loengule järgnes diskussioon, mille käigus Jakobson juhtis tähelepanu bakširi tõugu sigadele, kellel olevat head kasvuomadused. Veelgi paremaid tulemusi pidi saama, kui bakširi sigu paaritada kohaliku tõu esindajatega.

Põllumajandusliku sisuga kõnedeks on veel J. Egloni paar ettekannet («Õunapuaeadadest» ning «Taimest ja tema ehitusest») ja J. Tammani kõne «Soome piimatalitusest». Sellega on põllumajanduslike loengute ring seltsi ülejäänud liikmeskonnalt (välja arvatud Jakobson) ammandatud. Nendele loengutele tuleb liita Jakobsoni 58 põllumajanduslikku kõnet. Suures osas olidki just Jakobsoni esinemised selleks teguriks, mis muutis seltsi nii populaarseks, et koosolekutel viibis peale liikmete enamasti veel ligi 50 külalist ümbruskonnast ja isegi Lääne- ja Harjumaalt. Mõni koosolek toimus veel arvukama kuulajaskonnaga. Näiteks koosolekust 22. II 1876. a. võttis osa 200 võõrast. Vaatamata Jakobsoni kõnede ja esinemiste olulisele ja määravale osale, on ka teiste liikmete panus loengute osas küllaltki hinnatav. Lektoriteks olid valitud tookordsetes oludes parimad ja võib eeldada,

et nad püüdsid edasi anda kõiki oma kogemusi ja teadmisi tase-
mel, mis tol ajal eestlastele oli üldse kättesaadav.

Ülejäänud loengud olid populaarteadusliku kallakuga. Neis käsitleti küll mitmeid põllupidajatele vajalikke küsimusi, kuid nad jäid otseselt põlluharimisest mõnevõrra kaugemale. Vaatleme, mida andis selts selles suhtes.

Enamik esinejaid pärines ümbruskonna kooliõpetajate hulgast. Kuni 1880. a. paistis teiste hulgast silma J. Eglon, kelle kõnesid iseloomustas moraalitsev toon. Kõrvuti Egloniga tegutsesid aga-
ralt veel kooliõpetajad A. Hansen, P. Undritz, J. Lüdimois, J. Ots-
tavel ja üliõpilased A. Sörd ja N. Sörd. Kõnede temaatikas mingil
kindlat suunda ei olnud. Käsitleti maja puhtust, kooliõpetust,
väeteenistust, ebausukombeid ja palju muud.

Üks huvitavamaid kõnesid väljaspool otsese põlluharimise
ringi pärines Jakobsonilt. Nimelt esines Jakobson 14. dets. 1875. a.
loenguga «Põllusulastest». Selle teema käsitlemise oli tinginud
eelmisel Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi koosolekul ettelõetud
Tartu sõsarseltsi kiri, kus see probleem tõstatati ja vastust paluti.
Jakobson näitas oma hästiargumenteeritud kõnes arvutuste läbi,
et üks põllusulane, s. o. saunik, tuleb talupidajale kallim kui kahe
sivilise palkamine. Riigile toob see seisus samuti kahju, sest ta
ei anna muud kui «ilmatu palju vaeseid lapsi». Sauniku enese
põli on raske, sest oma väikese maalapi eest peremeest teenides
muutub ta selle pärisorjaks. Eelnevast tegi Jakobson järelduse, et
olukord muutuks märksa paremaks, kui maad saaks osta-müüa ka
vakamaade kaupa. Jakobsoni kõne kutsus esile suure vaidluse.
Vastasleer arvas, et maad tuleb müüa ainult suurtes kogustes
ning maailmas peab ka orje olema. Jakobson suutis oma seisukoh-
ti veenvalt kaitsa ja kui küsimus pandi hääletusele, ilmnis, et
enamik seltsi liikmeid oli põllusulaste kihi vastu, sest see seisus
töölise «ihu ja vaimu poolest vaesuse ja madaluse sisse kisub.»²⁶

Loengud moodustasid seltsi toleaeegses tegevuses küllaltki
olulise osa, kuid see ei olnud ainuke kasutatav vorm. Lisandusid
veel põllumajandusnäitused ja rida muid üritusi. Vaatleme neid.

Näitused

Enne kui selts põllumajanduse ja karjakasvatuse näituste
organiseerimisega ise algust tegi, käidi tutvumas väljapanekutega
mitmetel balti mõisnikkonna poolt korraldatud näitustel. Esimene
selline ettevõtmine on teada 1871. a., mil president J. Eglon külas-
tas Riia näitust. Seltsi koosolekul 30. aug. 1871. a. andis ta oma
käigust aru ja selgitas näituste eesmäärke. Ta kommenteeris väga
levinud seisukohta, et talupoegadel polevat häid loomi ja seetõttu
ei ole neid vaja ka näitustele viia. Eglon arvas, et ka viletsaid

²⁶ PEPS-i protokollid, lk. 133.

loomi tuleb välja panna, sest siis «suured härrad näevad, kuidas lugu tõesti seisab».²⁷ Siinkohal ei saa Eglon aru näituste tõelistest eesmärkidest. 18. okt. 1871. a. rääkis samast näitusest veel kord seltsi liige A. Madisson, kes tutvustas näitusel eksponeeritud põllutööriistu. Riia näitusel käidi massiliselt. Seltsi protokollides on öeldud, et näitusel käis 35 seltsi liiget.²⁸ Järgnevatel aastatel külastati ka Tartu näitusi. 15. dets. 1874. a. pidas Jakobson kõne «Tartu elajate näitusest augustikuul». Jakobsoni sõnavõtus oli esikohal näituse eesmärkide ja ülesannete selgitamine. 1876. a. astuti veel üks samm edasi — seltsi koosolekul 30. mail otsustati saata üks saadik, kelleks valiti Jakobson, Soome Helsingi põllumajandusnäitusele. Saadikule anti 50 rbl. teerahaks. Soome-reis ja osavõtt näitusest avaldasid Jakobsonile sügavat muljet. Korduvalt jagas ta seltsis oma muljeid Soome maast, rahvast ja põllumajandusest. On täiesti loogiline, et Jakobsonil küpses mõte korraldada oma seltsi poolt näitus, seda enam, et Tartu Eesti Põllumeeste Selts oli oma esimese näituse 1876. a. juba õnnestunud korraldanud.

Näituse läbiviimise mõtte ütles Jakobson välja seltsi koosolekul 13. märtsil 1877. a. Oma ettepanekut põhjendas Jakobson väitega, et näitused toimuvad nüüd igal pool ja seetõttu peaks ka Pärnu selts sellel alal oma jõudu proovima. Koha poolest olevat Pärnu vägagi sobiv, sest Pärnu maakond olevat juba ammust ajast tuntud heade loomade poolest ja nad saavad pidevalt auhindu mujal korraldatud näitustel. Näitus olevat vajalik, sest ta andvat selge pildi, kui head või halvad on talupoegade karjad antud momendil. Samal koosolekul otsustati tuleval suvel näitus läbi viia. Jakobsoni ülesandeks jäi näituse programmi koostamine, loa taotlemine ja teadete avaldamine ajalehtedes. Juba järgmisel koosolekul 22. mail võis Jakobson teatada, et programm on kinnitatud ja luba saabunud. Põllutöö ja riigimaade ministeerium annetas seltsile näituse tarbeks 8 auraha ja 15 kiituskirja. Koosolek valis näitusekomitee, kes pidi ürituse lõpule viima. Komitee koosseisu läksid Jakobson, Winkler, Erm, Tampuu ja Toots. Komitee omakorda valis auhindamise žürii.

Näituse läbiviimisel pidas Jakobson väga tähtsaks rahvuslikku momenti. Ta tahtis seda rõhutada näitusel väljajagamisele tulevate eestikeelsete diplomitega. 4. VI 1877. a. kirjutas ta J. Köle-rile ja palus valmistada aukirjade joonised. Kirjas on öeldud: «Ja nüüd oleme juba niikaugel, et suurel näitusel linnas Eesti keel valitseb, diplomid selles keeles välja jagatakse ja ka talupojad nende diplomite väljajagamise üle, mis ka linnakodanikkudele ja mõisnikkudele antakse, otsustajad on. See kõik sünnib avalikult, valitud publikumi ees. Aga ainult sügavam vaatleja tunneb, mis-

²⁷ PEPS-i protokollid, lk. 11.

²⁸ Sealsamas, lk. 20.

sugune pööre mõne aastaga on sündinud, ja ainult poliitikamees teab seda, missuguste abinõudega see pööre toime pandi. Suur publikum vaatab selle sündmuse peale nagu iseenesest arusaadava asja peale, ja see on hea, sest midu oleks meie püüetel rohkem vastaseid. Kuid poliitilised pead sakste hulgas teavad seda väga hästi, mis see tähendab ja sellepärast uuemal ajal hästijuhtitud Eesti ja Saksa seltside vahel see võitlus.»²⁹ Köler mitte ainult ei valmistanud aukirjade joonised, vaid laskis nad (arvult 200 tk.) ka omal kulul trükkida, mis rahalises väeringus tegi välja umbes 180-rublase kingituse. Ehkki Tartu Eesti Põllumeeste Selts oli Pärnust ees selles suhtes, et jõudis näituse korraldada üks aasta varem, olid eestikeelsed kiituskirjad Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi suureks saavutuseks, milleni teised eesti põllumeeste seltsid jõudsid märksa hiljem.

Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi esimene näitus korraldati 29.—31. juulini 1877. a. Pärnus bürgermeister F. A. Conze aias Riia tänaval. Conze näitas peale aia loovutamise veel teisitigi üles vastutulelikkust seltsi vastu ja annetas näitusekuuride tarbeks 25 rubla. Tema eeskujule järgnesid teised. Eksponaatide poolest oli näitus väikesearvuline. Välja oli pandud 32 hobust, 17 karilooma, 10 lammast, 17 kana, 4 mesipuud ja umbes 40 käsitöö ja kodumajanduse eset.³⁰ Vaatamata esemete vähesusele oli näitus hästi organiseeritud: toimusid kõned, demonstratsioonid ja loomade näitamine žüriile kulges asjalikult. Tõmbenumbriks kujunes Schwartzi meetodi järgi sisseseatud eeskujulik piimatalitus, mille Jakobson oli Kurgjalt toonud. Esimesel päeval korraldati lehmade lüps ja seati piim jäävette, järgmisel päeval tehti sellest Schwartzi meetodil võid. Võitegemist demonstreeris spetsiaalselt näituse jaoks Soomest kohalepalutud soomlanna, õpetaja ühest Soome piimanduskoolist. Tema reisikulud tasus selts. See näitab, et selts ei hoolinud vaevast ja tahtis näidata võitegemist kõige kõrgemal tasemel, arvestades kohalikke võimalusi. Soomlanna kohalekutsumine oli Jakobsoni idee. Jakobson oli ise Kurgjalt näitusele toonud mesipuu koos mesilastega. Näituse kolmandal päeval pidas ta mesilastepidamisest kõne ja demonstreeris mesipuud. Progressiivse meetodina tuleb ära märkida võistlevate loomade kaalumist auhindamise ühe komponendina.

Näituse organiseerimise raskus lasus Jakobsoni õlgadel ja kui poleks olnud teda, oleks näitus kujunenud vähempakkuvaks. Jakobson pidi tegelema igasuguste küsimustega. Näiteks, kui lähenes näituse avamispäev ja selgus, et kuurid ja varjualused pole ikka veel valmis, oli Jakobson see, kes aitas: ta saatis Kurgjalt oma vesiveski ehitusmeistri Ernitsa ühes töömeestega linna ja laskis ehitised valmis teha.³¹

²⁹ «Eesti Kirjandus», 1912. C. R. Jakobson J. Kölerile 4. VI 1877, lk. 290.

³⁰ «Baltische Wochenschrift», 1877, nr. 35.

³¹ Laarman, lk. 15.

Näitus õnnestus. Kiitvad hinnangud ilmusid ajakirjanduses, nende hulgas ka saksa ajalehes. Küllastajate arv ulatus 1300.

1877. a. 11. septembri koosolekul otsustati ka järgmisel aastal näitus korraldada. Väljapanekuid taheti laiendada ja avada täiendavalt linaproovide ja linatööriistade osakond. Kuid 1878. a. jäi näitus Vene-Türgi sõja tõttu pidamata.

1879. a. kaaluti mitmel korral, kas näitust korraldada või mitte. Kalduti arvama, et 1879. a. on niigi rikas mitmesuguste näituste ja ürituste poolest, kuid lõpuks otsustati näitus siiski organiseerida. Valiti näitusekomitee ja algasid ettevalmistused.

Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi teine näitus toimus järjekordselt Pärnus 11.—13. augustini 1879. aastal. Välja jagati 7 hõbe-, 10 vaskauraha, 23 kiituskirja ja 3 rahalist preemiat.³² Autasud saadi ministeeriumilt ja mõisnikkude ühingult — Liivimaa Üldkasulikult ja Majanduslikult Seltsilt. Selle näituse menu oli suurem eelmisest: väljapanekuid vaatas 1300 inimese asemel juba 3000 külastajat. Ajakirjanduse reageering oli positiivne.

Need kaks näitust (1877. ja 1879. a.) jäid Jakobsoni presidendiks oleku aegadel ainukesteks, mis selts läbi viis. 1880., 1881. ja 1882. a. ei suudetud näitusi korraldada mitmesuguste ebasoodsate asjaolude kokkulangemise tõttu. Näituste arvult jäi Pärnu oma sösarseltsist Tartust maha. Viimane oli neid korraldanud alates 1876. aastast kuni 1882. aastani viis, s. o. igal aastal, välja arvatud 1881. aastal. Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsiga Pärnut selles suhtes võrrelda ei saa, sest Viljandi selts jõudis oma esimese näituseni alles 1883. aastal.

Milline oli näituste kasutegur ja milliseid eesmärke ning ülesandeid nad propageerisid? Juba Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi I näituse puhul kirjutas ajakiri „Baltische Wochenschrift“, et korraldajad on seadnud endile kõrged eesmärgid: premeerida ainult neid loomi, kes kohalikes tingimustes on sobivad edasiaretamiseks ja tõuparanduseks.³³ Eriti vajalikuks peeti eesti tõugu loomade edasiaretust. Veistest eelistati eesti ja angli tõu ristan-deid. See oli Jakobsoni seisukoht, mida ta oli pidevalt propageerinud oma esinemistes ja artiklites. Täielikult ei saadud seda põhimõtet premeerimisel jälgida, sest näitustele toodud kari oli oma tõuliselt koosseisult võrdlemisi kirjuilmeline. Eeskujulikke veiseid oli vähe, seetõttu sattusid auhinnatute hulka ka lihtsalt parimad olemasolevatest. Kuid tähtis on ikkagi selle põhimõtte tõstatamine juba esimesel näitusel. Eesti-angli tõu eelistamine oli aluseks ka Tartu seltsi näitustel. Selle printsiibi elluviimine eesti põllumeeste seltside poolt oli teerajajaks veisekasvatuses eesti väikemajapidamistes.

Pärnu näituste hinnatavaks jooneks on veel žürii poolt

³² «Sakala Lisaleht», 1880, nr. 16.

³³ «Baltische Wochenschrift», 1877, nr. 35.

1879. a. rakendatud põhimõte, et oluline karjakasvatuse seisukohalt ei ole mitte ainult üksikud head loomad, vaid jälgida tuleb kogu karja tõulisi omadusi. Nendel põhjustel auhinnatigi talupidajat M. Tombergi, kes oli näitusele toonud neli lehma. Talle omistati I auhind — hõbeauraha.

Hobuste auhindamisega oli veel suuremaid raskusi kui veistega. Jakobsonil olid Eesti oludes sobivate hobuste suhtes küll juba varakult olemas kindlaskujunenud seisukohad, kuid nende elluviimine oli keerukas. Juba 1871. a., esimestel esinemistel Pärnu seltsis, tegi Jakobson algust eesti hobuste aretuse propageerimisega. Ka edaspidi ei jätnud ta kasutamata võimalusi eesti hobuste heade tõuomaduste tutvustamiseks. 25. I 1876. a. pidas Jakobson Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis pikema kõne teemal «Eesti hobustest, nende mõistlikust kasvatamisest ja mõistmata rikkumisest», kus ta näitas, et eesti hobuseid tuleb aretada puhtpaarituse teel. Mingil juhul ei tohi neid ristata ardennidega, kes tegevad küll kohalikke hobuseid suuremaks, aga mitte tugevaks. Neid Jakobsoni esinemisi eesti hobuse propageerimise ja kaitsmise eesmärgil kroonis ta julge sõnavõtt 1881. a. Riias Läänemere kubermangude põllutöö kongressil, kus ta veel kord selgitas neid tagajärgi, mis saadakse eesti ja ardenni hobuste ristpaaritusel. Sellega astus ta välja tõuaretustöö printsipi vastu Tori hobusekasvatuses. Eesti hobusetõu jätkamiseks soovitas Jakobson igasse kihelkonda soetada paar head eesti tõugu tätku, keda tuleks kasutada paaritamiseks.

Jakobsoni seisukohti pooldas ka enamik Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi liikmeid, kuid näitustel tuli auhindu anda üksikute eesti hobuste kõrval ka segatõugu hobustele (ardenni-eesti, araabia-eesti jt.), sest sobivaid oli eesti talupoegade valduses vähe. Ka 1879. a. auhinnatud Jakobsonile kuuluv hobune oli ardenni-soome-liivi segatõugu.

Auhinnatud loomade põhjal otsustades pidid Pärnu ümbruse talupoegade karjad olema paremad kui teistes Eesti piirkondades. Seda kinnitab artikkel «Sakala» lisalehes.³⁴ 1879. a. näitusel ei tehtud vahet mõisa- ja taluloomade vahel, vaid kõik võistlesid omavahel. Tegemist oli erandliku nähtusega, sest Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi näitustel ja edaspidi ka teiste eesti põllumeeste seltside näitustel moodustasid mõisnike ja talupoegade loomad eriklassid, kusjuures mõisnikud said ainult kiituskirju, talupojad lisaks kiituskirjadele ka medaleid. Selline erinevus oli sisse seatud selleks, et ergutada just väikepõllupidajaid. Võisteldes koos mõisnikega oleks paratamatult suurem osa auhindu neile langenud. Tundub, et sellega on Jakobson nagu esitanud väljakutse mõisnike ja talupoegade vaheliseks majanduslikuks võistluseks. Loomulikult pidi olema teatav baas, mis seda lubas teha.

³⁴ «Sakala Lisaleht», 1880, nr. 16.

Mis puutub hindamisse näitustel, siis oli see kõrgel tasemel ja zürrii koosseisu tõttu ka objektiivne, sest poole hindamiskomisjonist moodustasid mõisnikud, teise poole väikepõllupidajad. Eriteadlaseks oli Tori hobusekasvatuse arst Hardwick.³⁵

Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi esimesed näitused olid korraldatud asjatundlikult. Loomade võrdlemisel auhindamiseks kasutati teaduslikke meetodeid — jälgiti tõulisi omadusi, eksterjööri ja kaaluti; propageeriti uusi suundi põllumajanduses, eriti siinsetel aladel sobivat piimakarja pidamist, viidi läbi demonstratsiooniesinemisi. Pärnu näitused saavutasid juba algul küllaltki hea kuulsuse. Seda näitab asjaolu, et 1879. a. näitusel oli väljas põllutööriistu ja mitmeid masinaid Pärnu, Riia ja Peterburi ettevõtjatelt. Ka Tartu seltsi näitusele jõudsid masinad esmakordselt 1879. a. Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi näitused oleksid kahtlemata suutnud rohkem korda saata, kui neid oleks suudetud ellu kutsuda regulaarselt. Kuid just sellel esimesel etapil, kui seltsi eesotsas seisis andekas ja selgepilguline organisator, jäi näituste osatähtsus, võrreldes seltsi teiste üritustega, küllaltki tagasihoidlikuks. Oma massilise vormi tõttu oleksid näitused suutnud talupoegi elava eeskujuga kaasa tõmmata ja suunata neid vajalikule teele, pealegi olid Pärnu näitustel propageeritavad seisukohad õiged ja järgimist vääriavad. Näituste vähesuse põhjuseks oli nende suur töömahukus. Jakobson, kelle õlgadel oli enamik seltsi toimetusi, oli tööga niigi üle koormatud, tal lihtsalt ei jätkunud aega näitusega rohkem tegeida.

Veel ühest aspektist tuleks Pärnu seltsi näitusi esile tõsta. Nimelt olid näitused suurepärasteks poliitilisteks demonstratsioonideks. Näituste kaudu püüdis Jakobson tõestada, et eesti talupojad on suutelised niisama hästi näitusi organiseerima kui mõisnikudki. I näituse saksakeelses avakõnes rõhutas Jakobson seda mõtet. Ta ütles, et on saanud aeg, kus «iga seisus tunneb oma jõudu ja teab, et ta mitte sugugi vähem meie kodumaa heaks tööd ühes ei tee, kui iga teine seisus... Ma arvan, ka talupoja seisus tohiks praegu alustatud näitusega tunnistanud olla, et ta aja kõrguse peal seisab...»³⁶

Peale loengulise tegevuse ja näituste korraldamise oli Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsil rida muid üritusi, mis tõid vaheldust seltsi tegevusse ja tõstsid ta populaarsust, laiendades samaaegselt põllupidajate teadmisi.

Muud üritused

Üsna varakult tehti Pärnu seltsis algust mitmesuguste ühisostudega. Vaadeldaval perioodil jõudis just Pärnu selts, võrreldes

³⁵ «Sakala Lisaleht», 1880, nr. 16.

³⁶ KM KO, F. 88, M. 6, l. 284.

teiste eesti põllumeeste seltsidega, selles suhtes kõige kaugemale. Nende esimeste, veel üsna tagasihoidlike ostude kaudu viidi eesti kodanluse hulka ühistegevuse mõte, mis suurenedes ja kasvades viis välja mitmesugustel ühistegevuse printsiipidel töötavate organisatsioonide tekkeni.

Esimesed ühisostud tehti Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis juba seltsi esimesel ja teisel tegevusaastal. 1871. a. ostis seltsi liige A. Madisson 4 naela naeriseemneid, mis liikmetele odava hinnaga eest välja jagati. Järgmisel aastal asepresidendiks saanud A. Madisson muretses omal kulul kolm välismaa raudsahka. Need müüdi liikmete hulgas korraldatud oksjonil. 1873. a. telliti seltsi kulul Riiast 3,5 tsentnerit vikiseemet. Samal aastal hangiti ühiselt Riiast võitegemise masin, et seda järeletegemiseks kasutada ja tutvustada seltsi liikmetele. Samuti telliti Jakobsoni poolt soovitatud Dzierzoni kastmesipuu. 1873. a. telliti 238 rubla eest esimese suurema ühisostuna 12 soome sahka.³⁷ Kujunes tavaliuks, et selts tellis kas prooviks või ostis jäädavalt endale uuema tüübilisi põllutööriistu. 1874. a. kevadel tehti näiteks proovi uue Hohenheimi aluspõhja adraga ja purustaja äkkega, millest esimese selts omandas. Samal aastal telliti veel ühelt kohalikul meistritl 6 võitegemise masinat. 1875. a. osteti kapsalõikamise masin. 1875. a. oli seltsil põllutööriistu juba 87 rubla väärtuses.³⁸ 1874. a. omandati ühisostude teel põllutööriistu 315 rbl. ja seemneid 170 rbl. eest.³⁹ Esimese viie tegevusaasta jooksul (1870—1875) tellis selts oma liikmetele 851 rbl. eest põllutööriistu ja 605 rbl. eest seemneid.⁴⁰ Nende arvel hoiti kokku umbes 500 rbl., sest osa ühisostude teel muretsetud kaupadest müüdi suuremates kogustes odavamalt, näiteks kureherne-(viki)-seemned olid kauplustes 2,5 korda kallimad. Sellised suured hinnavahed näitasid selgesti ühisostudest saadavat kasu ja julgustasid seltsi liikmeid jätkama kord alustatud. Pärnu seltsis arenes põllutööriistade ja seemnete ühisostmine kiiresti ja tõusis 1877. a. juba 1712 rublani. Olgu öeldud, et neid hankis selts ainult ettetellimise peale, sest seltsil endal ei olnud kaubaladu. Võib arvata, et suur osa nende ühisostude juures oli Jakobsonil, sest teistes eesti põllumeeste seltsides olid samal ajal sellised ühistellimused ja -ostud märksa tagasihoidlikumad. Jakobsoni initsiatiivi eeldab ka ostude regulaarsus. Väga paljud tellimused vormistas ta ilmselt isiklikult. Näiteks kui Jakobson 1876. a. Soomes viibis, leppis ta seal ühe vabrikuga kokku sahmade saatmiseks Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsile. Tagasi saabunud, selgitas ta koosolekul, et Soomest tellimine tuleb palju odavam: üks sahk savimulla jaoks maksab

³⁷ PEPS-i protokollid, lk. 63.

³⁸ PEPS-i protokollid, lk. 135.

³⁹ Sealsamas, lk. 91.

⁴⁰ A. Käsebier. Eesti ühistegelise liikumise algpäevilt. Rmt.: Ühistegevus Eestis 1902—1927. Tall., 1927, lk. 16.

Soomest ostes koos saatekuludega 18 rbl., sahk liivamulla jaoks 17 rbl. Kohapealsed hinnad on 20 rubla või rohkemgi.⁴¹

Jakobsoni initsiatiiv ilmneb selgesti veel uue kartuliseemne hankimises. 1880. a. arutati seltsis kartulisortide küsimust. Parema kartulisordi väljaselgitamiseks oli liikmeid palutud kaasa võtta kartuleid, et neid omavahel võrrelda. Seda võib hinnata kui ühte esimest eesti talupoegade sordivõrdluskatset. Ilmnes, et kodumaised sordid pole kiita ja Jakobson pidas vajalikuks tellida seemnekartulid välismaalt. Selts tema arvamust ei jaganud. Jakobson jäi endale kindlaks ja ütles, et ta tellib seemnekartulid siiski, kuid omal kulul. Seda ta tegigi. Tähelepanu pööramine kartulikasvatusele ja sellega seoses uutele kartulisortidele oli vägagi vajalik, sest 1870.—80. aastatel laienesid oluliselt kartuli külvipinnad ja kartul kujunes talupoegade üheks tähtsaks sissetuleku allikaks. Sellal läks enamik kartulisaakidest piirituseajamiseks. Mõisamajapidamised ei suutnud anda vajalikku kartulihulka, puudujääv osa hangiti taludest. Aastad 1879—1882 olid Eestis piiritusetootmise kõrgeaastateks, kus piiritusehinnad olid kõige soodsamad.⁴² Ei ole juhus, et kartuliküsimus kerkis Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis üles just neil aastatel. Selts püüdis pöörata väikepõllupidajate tähelepanu kõige parematele kartulisortidele ja tema püüe on hinnatav.

Ühisostude kõrval teostas selts veel ühe huvitava mõtte. Jakobsoni initsiatiivil viidi 10. aug. 1874. a. läbi uute ja vanade künniriistade võistlus uute põllutöövahendite propageerimiseks. Protokolliraamat kirjeldab värvikalt, et ühel pool oli Jakobson oma sulaste ja uute riistadega: kahe pöorsaha (hõlmader), ühe purustaja (sõrgäke) ja ühe raudäkkega; teisel pool kaks seltsi liiget vana moodi sahkade ja puuäketega. Maad künti ja äestati kaks korda. Võistluse lõppedes ilmnes: «kui uued riistad oma töö täitsa said teinud, olid vanad riistad oma tööga just pooleni saanud, rääkimata sest, et töö uute riistadega palju paremini oli tehtud. Uute riistade tulu paistis iga pealtvaataja silma.»⁴³ Uute, moodsate töövahendite omadusi kiitis Jakobson veel mitmel korral. Näiteks seltsi koosolekul 18. mail 1875. a. pidas Jakobson väga põhjaliku kõne teemal «Uutest ja vanadest põlluriistadest». Ta tõi konkreetse näite talu kohta, kus põllumaad oli 50 vaka-maad. Jakobsoni mõttekäik oli järgmine. Põldu küntakse ja äestatakse 3 kord aastas. Selleks kulub aastas 174 hobusepäeva, arvestades aga ajakulu ümber rahasse, teeb see välja 130 rbl. ja 50 kop. Töö uute riistadega läheb palju kiiremini ning maksab seega 65 rbl. ja 25 kop. Kaks rootsi pöorsahka maksavad kokku 30 rbl., üks purustaja 19 rbl., üks kahehobuseäke 7 rbl. — kõik

⁴¹ PEPS-i protokollid, lk. 174.

⁴² E. v. Bodisco. Der Bauerland-Verauf in Estland und Materialien zur Agrar-Statistik Estlands. Reval, 1902, S. 31.

⁴³ PEPS-i protokollid, lk. 86.

kokku 56 rbl. Nii et sissetulek uute tööriistade pealt oli juba esimesel aastal 9 rbl.⁴⁴ Mitmeid kordi katsetati seltsi koosolekutel võimasinaid ja räägiti põhjalikult Schwartzi ehk Soome piimatalituse eelistest. Kahel seltsi liikmel oli olemas taoline piimataltitus, millega käidi tutvumas. Need eesrindlikud peremehed olid Jakobson ise ja J. Tammann. 1875. a. tahtis Jakobson oma talus Kurgjal sisse seada piimataltituse näidiskooli. Seltsi nõusolekul pidi kool kandma Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi piimataltituse näitekooli nime. Kavatsesavasse kooli taheti võtta tütarlapsi alates 18. eluaastast kolmeks kuuks tasuta õppima. Lisatasu eest otsustati soovijaile õpetada veel söögitegemist. Kool jäi ellu rakendamata eluruumide puudumise tõttu Kurgjal. Kui ilmnas, et kooli avada ei saa, soovitas Jakobson mitmetele, kes end kooliõpilasteks olid üles andnud, piimanduse eriala õppimise mõtet mitte pooleli jätta ja sõita Soome.

Põllumajanduslike koolide rajamise ideed propageerisid Jakobson ja selts korduvalt. Jakobsoni arvates tuli juba külakoolides sisse viia põllutööõpetus. Esimeseks sammuks ja kahtlemata ka vastava propageerimistöö tulemuseks sellel alal olid Liivimaal 1874. a. kehtestatud uued õppeplaanid, mille järgi kihelkonnakoolides oli ette nähtud aiatöö õpetamine.⁴⁵ Oli selge, et esialgu põllumajanduslike koolide asutamiseni ei jõuta, seepärast pidas Jakobson reaalsemaks taotleda ministeeriumilt põllumajanduse instruktorite-agronoomide või veeloodijate ametisse palkamist. Vaatamata seltsi korduvatele ettepanekutele jäi instruktoriga ametikoht loomata. Seltsil endal aga polnud selleks talupidajatele väga vajaliku ettevõtmise jaoks raha. Ka ühispiimataltituste asutamine, mille kohta samuti mitmel korral sõna võeti, jäi ellu viimata.

15. dets. 1874. a. tõstatas Jakobson mõtte kutsuda ellu Baltimaade loomalaadad, et nende kaudu organiseerida lihloomade väljavedu Peterburi ja isegi välismaale. Sellistel suurtel laatadel oleks talupidajatel olnud võimalus saada paremaid hindu. Sobivaks kohaks pidas Jakobson Pärnut kui meresadamat. Selts kiitis Jakobsoni ettepaneku heaks ja saatis otsuse arutamiseks teistele eesti põllumeeste seltsidele. Mõisnike vastuseisu tõttu asi luhtus.

Jakobsonist sai alguse, võrreldes teiste eesti põllumeeste seltside töömeetoditega, ainulaadne üritus. Nimelt kuulutas Pärnu Eesti Põllumeeste Selts 1881. a. välja I eesti taluehituse plaanide võistluse. Algatusele laiema pinna andmiseks moodustati plaanide hindamise žürii, kuhu kuulusid Pärnu, Viljandi ja Tartu põllumeeste seltside esindajad. Võistlusele saadeti töid 60 ringis, kuid

⁴⁴ PEPS-i protokollid, lk. 110.

⁴⁵ A. Elango. C. R. Jakobson õpikute koostajana. Rmt.: C. R. Jakobson ja tema ajastu. Tall., 1957, lk. 106.

tõsisemale läbivaatamisele tuli 14 plaani.⁴⁶ Pärast tööde hindamist ja autorite andmetega kinniste ümbrikkude avamist, ilmes, et I koha sai Jakobson, teise koha ehitusmeister J. Bachmann. Plaanide praktiline väärtus jäi väikeseks, sest enne 1890. a. ei suudetud neid trükkis avaldada. Pole andmeid, et nende projektide järgi oleks otseselt mõni elumaja Eestis ehitatud. See ei vähenda siiski esitatud tööde väärtust, sest mõte propageerida uuetüübilisi rehest eraldi asuvaid elumaju oli progressiivne ja leidis põhimõtelist järgimist möödunud sajandi lõpul, mil Eestis talude päri-seksostmisega ja elutingimuste paremaks muutumisega ehitati suhteliselt rohkesti elumaju.

Pärnu Eesti Põllumeeste Selts oli esimeste sammude rajajaks ka sellises ettevõtmises nagu seltsis peetud kõnede trükkis avaldamine. Viie esimese tegevusaasta jooksul trükiti seltsis peetud kõnede-st 18.⁴⁷ 1876. a. avaldas selts põllutöö kohta 5 brošüüri.⁴⁸ Ka edaspidi jätkus väljapaistvate loengute trükkis avaldamine. Võimalused avardusid, kui 1878. a. ilmus Jakobsoni toimetusel «Sakala Lisaleht», milles hakkasid regulaarselt ilmuma parimad kõned ja spetsiaalselt ajalehele kirjutatud põllumajanduslikud artiklid.

Pikemat aega olid Eesti põllumeeste seltsid mõtteid mõlgutanud eesti põllumeeste töö koordineerimiseks ja ühtseks juhendamiseks. Esimeseks sammuks sellel teel oli teiste seltside informeerimine kohaliku seltsi tähtsamatest otsustest, kuid selline moodus oli ebapiisav. Otsustati kutsuda kokku nõupidamine, kus taheti neid küsimusi arutada. Kes täpselt oli selle mõtte algataja, ei ole selgunud, kuid kõik viitab Jakobsonile. Üheks kinnituseks on asjaolu, et nõupidamisel valiti koordineerivaks organiks Pärnu selts.

Eesti põllumeeste seltside esimene nõupidamine peeti Viljandis 25. mail 1876. aastal. Kohal oli 16 saadikut. Võeti vastu mitmeid otsuseid, mis püüdsid ühtlustada seltside tööd. Juhtivaks seltsiks ehk «eeskohaks» valiti Pärnu selts. Tema ülesandeks pidi olema põllutööriistade ja seemnete tsentraalne tellimine, abipalumine valitsuselt üksikute seltside toetamiseks. Kõik üldised küsimused, mis ühtmoodi puudutasid kõiki eesti põllumeeste seltsi, pidid minema enne lõpliku otsuse tegemist «keskkoha» kätte, kes seltside ettepanekute põhjal teeks lõpliku otsuse. Lisaks eespool nimetatud ülesannetele pidi keskorgan näitama, kuidas koguda põllumajanduslikku statistikat. Juhtiva keskuse moodustamine kinnitab, et üsna ruttu, juba 6 aastat pärast põllumeeste seltside töö algust, otsiti nende poolt teid ja vahendeid oma tegevuse efektiivsemaks muutmiseks. Oigem oleks olnud mingi iseseisva

⁴⁶ A. Peterson. C. R. Jakobson taluehituste edendajana. — «Keel ja Kirjandus», 1967, nr. 12, lk. 733.

⁴⁷ Edasi. Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi viies aastapäev ja mis seal tehtud ja nõuu peetud. Viljandi, 1876, lk. 19 ij.

⁴⁸ PEPS-i protokollid, lk. 180.

kõrgema organi moodustamine, kuid tookordsed olud ei andnud selleks võimalusi. Seepärast otsustati juhtivaks keskuseks valida üks põllumeeste seltsidest. Miks valik langes Pärnule? Tsentraalse asendi tõttu oleks selleks rohkem sobinud Viljandi, pealegi tegutses Jakobson sel ajal kahes seltsis — nii Viljandis kui Pärnus (1875. a. valiti Jakobson ka Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi presidendiks). Ilmselt oli Pärnu selts sel ajal kõige elujõulisem, ka arvuliselt oli ta kõige suurem. 1875. a. lõpul oli Pärnu seltsis arvel 122 liiget.⁴⁹ 1875. a. oli Tartu seltsil liikmeid 74.⁵⁰ Viljandi selts elas sellel ajal üle kriisi, nii et 1875. a. lõpul, aruande- ja valimiskoosolekul, kuhu oli tulnud ainult näputäis seltsi liikmeid, arutati tõsiselt, mida seltsiga ette võtta. Sellel koosolekul tuldi järeldusele, et ainukene abinõu päästa selts varjusurmast on Jakobsoni valimine Viljandi seltsi presidendiks, mida ka tehti.⁵¹ Võru kohta puuduvad andmed, kuid Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi kauaaegse presidendi M. Miti järelejäädud paberite hulgas on kirja mustand, mille ta saatis 19. veebr. 1878. a. Võru Maakohtule. Kirjas leiduvad andmed heidavad valgust Võru Eesti Põllumeeste Seltsile. Nimelt esitab Mitt järelepärimise, miks Võru põllumeeste seltsi põhikiri, mis 6 aastat tagasi Võru Maakohtu kaudu saadeti ministeriumile kinnitamiseks, ei ole kuni siiani kinnitatud ja kuhu põhikiri on seisma jäänud.⁵² See lubab teha huvitava, ehkki esialgse järelduse, et Võru selts küll tegutses, koosolekud toimusid ilmselt kui asutajaliikmete kokkutulekud, kuid ta ei olnud valitsuse poolt sanktsioneeritud.

Ülaltoodust järeldub, et Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi valimine eesti põllumeeste seltside juhtivaks organiks kinnitab, et Pärnu oli eesti seltside hulgas sellel perioodil kõige väljapaistvam. Pärnu seltsi sammumine esirinnas on seda hinnatavam, sest majanduslikud eeldused edukaks tööks olid Pärnumaal palju piiratumad kui teistes Lõuna-Eesti maakondades. H. Sepa andmetel oli 80. aastatel rendi- ja ostutalude suhe eramõisate vakumaal järgmine. Viljandimaal oli renditalusid 586, ostutalusid 2074, Tartumaal on vastavad arvud 2223 ja 2441, Pärnumaal 1021, ostutalusid kõigest 805.⁵³ Põllumeeste seltside kõige laialdasema liikmeskonna moodustasid just ostutalude pidajad. Järelikult tuleb seltsi populaarsuse, eesrindlikkuse ja tugevuse põhjust otsida tema ja ta juhtide visas ja õnnestunud töös. Piiratud baasi juures suudeti koondada enda ümber nii ostu- kui ka renditalupidajaid.

⁴⁹ PEPS-i protokollid, lk. 156.

⁵⁰ ENSV RAKA, f. 1858, nim. 1, s.-ü. 243, lk. 21.

⁵¹ 10 aastat. Viljandimaa põllumeeste album 1920—1930. Viljandi [1931], lk. 47.

⁵² KM KO, F. 88, M. 1:3.

⁵³ H. Sepp. Lõuna-Eesti põllumajanduse arengusuund 1880-ndais aastais. Eesti Teaduste Akadeemia Aastaraamat I. Tartu, 1940, lk. 349.

Puhtpõllumajanduslike ürituste kõrval algatas selts mitmeidki mõtteid ja ettevõtmisi, mis väljusid põllumajandusliku seltsi tegevuse piiridest. Nii asutati 1871. a. Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi juures laulukoor ja korraldati näitemänguõhtuid. 1875. a. pandi Jakobsoni eestvõttel alus «Endla» seltsi loomise mõttele («Endla» põhikiri kinnitati 1878. a.).⁵⁴ 1876. a. «segas» Pärnu põllumeeste selts end vahele laulupeo organiseerimisse, saates kirja laulupeo komiteele protestiks selle vastu, et eeloleval laulupeol ei kavatseta laulda eesti, vaid ainult saksa laule.⁵⁵ Selts nõudis, et kavas oleks eesti heliloojate Kunileidi, Hermanni töid ja eesti rahvalaule. Kiri lõppes ultimaatumiga, et kui peokomitee seda eesti rahva soovi tähele ei pane, siis Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi lauljad tuleval aastal laulupeost osa ei võta.

Keeleteaduse ja põllupidamise piirimailt pärineb otsus, mis tehti seltsi koosolekul 25. jaan. 1881. aastal. Seal mõisteti teravalt hukka viimastel aastatel levinud komme anda talukohtadele saksa nimesid nagu «Seehof» jt. taolised. Pärnu selts andis sellistele tegudele hinnangu kui «kõlvatutele». Vahejuhtumist võib näha rahvusliku liikumise üht põhiplaneemi — emakeele austamise ja õpetamise kandumist põllumeeste seltsidesse.

Olles tutvunud Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi tegevusega perioodil, mil Jakobson oli seal presidendiks, kerkib küsimus, milline oli Jakobsoni ja seltsi ülejäänud liikmeskonna vahekord, kuidas temasse suhtuti ja kuidas suhtuda Jakobsonisse retrospektiivselt?

Suhtumine Jakobsonisse

Jakobsoni sõnavõttud olid alati sirgjoonelised, järsud ja seetõttu mõjusid teravalt. Ta kinnine ja kompromissitu iseloom ei soodustanud lähenemist. Kalduvus oma otsuseid läbi suruda tekitas kergesti lahkkelisid. Oma eluajal jõudis Jakobson endale soetada küllaldaselt vaenlasi. Ka Pärnu seltsis oli tema vastu olemas opositsioon, mis väljendus väiklastes lahkkelides. Nende osalist põhjust tuleb otsida isiklikus kadeduses ja hirmus Jakobsoni kõrval varju jääda. Vastasrindede tekkimise teist põhjust tuleb näha maailmavaatelistes lahkkelide foonil, sest Jakobsoni näol oli tegemist rahvusliku liikumise radikaalse tiiva juhiga, kellega vastaspool ei suutnud leppida. Ei ole juhus, et lahkkelid Pärnu seltsis tulevad ilmsiks 70. aastate lõpul, mil võitlus rahvusliku liikumise kahe tiiva vahel jõudis kõrgpunkti.

Juba 1875. a. otsis teatav grupp seltsi liikmeid võimalust kõigutada Jakobsoni kasvavat mõjuvõimu. Sobiv ettekääne leiti. Nimelt keelasid tookordsed abipresidendid J. Tammann ja J. Eg- lon kassameistril Riias saabunud põllutööriistade arve välja-

⁵⁴ K. Kask. Teatritegijad, alustajad. Tallinn, 1970, lk. 51.

⁵⁵ PEPS-i protokollid, lk. 180.

maksmise põhjusel, et seltsi raha on liiga palju väljas. Sellega taheti näidata, et seltsi rahaasjad ei ole korras ja Jakobson omavolitseb, laenates raha välja ja mitte hoolitsedes tema tagasi-
saamise eest. Jakobson vastas järelepärimisele pikema seletusega, kus ta näitas, et mõned seltsi liikmed on tõepoolest seltsilt saanud võlgu põllutööriistu. Selle kohta on nad andnud võlakirjad ja nende laenult võetakse protsenti. Asi lõpetati, aga veel järgmisel koosolekul pidi Jakobson hoiatama seltsi nende eest, «kes rumaluse või tigiduse pärast» levitavad igasugused kuulujutte.⁵⁶ Vimm Egloni, Tammanni ja mõnede teiste poolt Jakobsoni vastu jäi püsima, sest näiteks 1877. a. 22. mai koosolekul pidi Jakobson sõna võtma ja seltsi manitsema, et «vana lõugati-naiste vaim» seltsis ei leviks. Nimetatud koosoleku protokollist ei ilmne midagi lähemat, mille kohta või kelle vastu see ütlemine oli sihitud. Kuid sama aasta 3. juuli koosolekul on selgesti näha, et Jakobson oli silmas pidanud Tammannit ja Eglonit. Sellel kokkutulekul esines Tammann järelepärimisega, miks seltsi kassa on hulk aega revideerimata ja miks Jakobson pole selleks võimalust andnud. Jakobson loovat näilise pildi kassa revideerimisest, avaldades kassa aruandeid, kuid selliseid revideerimisi pole kellelegi vaja ja seda ei saa uskuda. Jakobson vastas, et see pole tema süü: juhatas on küll regulaarselt koos käinud, aga revidendid pole aega revideerimiseks leidnud. Nüüd sekkus ka Eglon ja küsis, miks Jakobson on enne revideerimist seltsi kulul lasknud trükkida kassaaruande. Sellepeale oli Jakobson nõus trükikulud oma taskust välja maksta. Tüli oli võrdlemisi suureks muutunud, kuid enamik seltsi liikmeid oli Jakobsoni poolt: 11. sept. avaldas selts Jakobsonile usaldust ja võttis vastu otsuse, et Tammanni kaebus on põhjendamata tülinorimine. Ehkki sellega näis asi olevat lõpetatud, kandus väiklase vormi võtnud opositsioon edasi. 11. märtsil 1879. a. avaldas J. Toots seltsis kahetsust selle üle, et Jakobsoni laimamine kokkusulanud kassa ettekäandel jätkub. Enamiku poolehoid kuulus Jakobsonile. Seda näitavad ilmekalt 1879. a. lõpul toimunud uue juhatuse valimised. Presidendiks valiti 48 häälega Jakobson, ta abid Mõttus ja Toots said hääli vastavalt ainult 19 ja 20. Opositsiooni üks juhte Tammann valiti kassameistriks 22 poolthäälega.

Vaenule lõppu veel ei tulnud. Tundub, et nüüd otsisid mõlemad pooled juhist arveteõiendamiseks. Suurem kokkupõrge toimus Jakobsoni ja vastasrindede vahel 1880. a. kevadel. Põhjuse selleks andis Egloni esinemine teemal «Rooma rahva vaimuharimisest enne Kristust». Protokollis on öeldud, et «kõnes tuli üleüldse nii palju roppe sõnu ette, et mitmed naisterahvad saalist välja läksid.»⁵⁷ (Protokoll on kirjutatud Jakobsoni poolt, võib-

⁵⁶ PEPS-i protokollid, lk. 115.

⁵⁷ PEPS-i protokollid, lk. 238.

olla ilmneb siin avalikkuse jaoks mõeldud eneseõigustus.) Kõne mõte seisnes selles, et kõik halb ja ropp lõppes Kristusega, s. o. ristiusu levikuga. Esinemine kutsus välja elava diskussiooni, kus Eglonile esitasid vastuväiteid kooliõpetaja Jürgenson, dr. Jürgens ja Jakobson. Viimane näitas, et ristiusk ei teinud halbusele ja ülekohtule lõppu: jätkus orjade piinamine, toimusid julmad kohtumõistmised ketserite üle ja palju muud. Eglon vastas, et «ta usu põhja peal seista ja oma usku enesest mitte riisuda ei lase.» Selles vahejuhtumis võib näha kokkupõrget kahe erineva maailmavaate vahel, kus Eglon püüdis Jakobsoni näidata kui «kirikumüüride lõhkujat».

Koosolekule järgnes eestseisuse nõupidamine, kus Eglonilt otsustati ära võtta tsenseerimata kõnede pidamise õigus. Siit alates jäi Eglon seltsist eemale ja alles pärast Jakobsoni surma paluti teda 1887. a. seltsi tagasi tulla.

Võrreldes varasema, s. o. Kanepi perioodiga oli Egloni vaadetes sellel ajal toimunud muudatus: ta põhimõtted olid teinud suure sammu paremale. Näiteks 1874. a. esines ta seltsis loenguga, kus õigustas peksutrahvi talupoegade juures. 1881. a. nimetas ajaleht «Sakala» Eglonit juba «tuntud baltlaseks», kelle käitumist iseloomustavat väljaastumine Eesti Kirjameeste Seltsist.⁵⁸

Jakobsoni-Egloni säilinud kirjavahetus lubab väita, et nende vahelised lahkkelid ei olnud isiklikku laadi, vaid olid tingitud maailmavaatelistest erinevustest. Jakobson ja Eglon olid õppinud koos Valga seminaris. Kaua aastaid sidus neid sõprus ja seltsimehelik kirjavahetus. 70. aastate algul suhtus Eglon soojalt Jakobsoni kõikidesse üritustesse, toetas teda materiaalselt ja levitas tema õpikuid ning teisi teoseid.

1877. a. toimus nende suhetes suur muutus, sõprus läks üle vaenulikkuseks. Egloni kirjades Jakobsonile on tunda nagu kurbust kaotatud sõpruse pärast. Mitmel korral rõhutas ta Jakobsonile, et tema ei aja ühiskondlikke ja isiklikke asju segamini, nagu tegevat seda Jakobson. Oma kirjas 31. dets. 1877. a. küsib ta Jakobsonilt (kiri on saksakeelne): «Mul on valus, et Sa minu armastust ja truudust jalgadega tallad. Kas Sul ei ole oma praegustest vaenlastest küllalt? Tahad Sa ka oma sõbrad vaenlasteks teha?»⁵⁹ Jakobsoni vastused Eglonile on seevastu teravad ja ei jäta mingit silda ühise keele leidmiseks.

Egloni eemaldumisega seltsist pinge mõnevõrra vähenes, kuid jäi kuni Jakobsoni surmani püsima. Ikka ja jälle pidi Jakobson oma sõnavõttudes meelde tuletama, et selts säilitaks üksmeele ja ei tõstaks «vaenlase ässitusel enese keskel tüli».

⁵⁸ «Sakala», 1882, nr. 3/4.

⁵⁹ J. Eglon C. R. Jakobsonile 31. XII 1877. KM KO, koopiad 158 : 2, l. 16/63.

Poolehoidjaid oli Jakobsonil rohkem kui vastaseid-teisitimõtlejaid. Neid tõi temale ta esinemiste hoogsus, püsiv mõisnikevastane suund, ausus ja ennastsalgavus, millega ta ajas seltsi asju. Selle kohta paar näidet. 1875. a. tellis Jakobson seltsi liikmete jaoks «kure-erneid», arvestusega 12 rbl. tsetvert, kuid kauba päralejõudmisel ilmnas, et maksumuseks kujunes koos saatekuludega 18 rbl. Tellijad tahtsid Jakobsonile selle vahekulu kinni maksta, kuid Jakobson ei olnud nõus, sest ta ei tahtnud oma sõnast taganeda. 1873. a. kinkis Jakobson seltsile 30 rbl. eest raamatuid. See pole väike summa, kui meeles pidada, et 1 tiin põllumaad maksis 1871.—1875. a. 40 rbl. Jakobsoni majanduslik olukord pole aga kunagi olnud hiilgav. Seda hinnatavam on ta samm hea eeskujuna. Kahtlemata avaldasid ka sellised väiksema tähtsusega asjad kaasa Jakobsoni populaarsuse kasvule. Rohkesti tõi Jakobsonile poolehoidjaid tema poolt õhutatud rahvuslik mõttelaad. 1872. a. Jakobsoni valimine Pärnu seltsi auliikmeks oli saksasõbralikele liikmetele otseseks väljakutseks. Sellele reageerisid nad seltsist lahkumiseega. Oma avalikku vaenu näitasid niimoodi Pärnu kirikuõpetaja Bergwitz, Audru õpetaja Kählbrandt, Tõstamaa õpetaja Kristiani.

Rahvuslikku iseteadvust seltsis rõhutada oli Jakobsonil võimalik ainult kõnede, eeskätt põllumajandusliku sisuga esinemiste kaudu. Seda tegi ta väga oskuslikult. Peaaegu igas oma esinemises juhtis ta talupoegade tähelepanu võimalustele, mis aitavad kaotada poliitilise ebavõrdsuse mõisnike ja väikepõllupidajate ning üldse eestlaste ja sakslaste vahel. Selliseks reaalseks võimaluseks jõuda poliitikaelus kaasarääkimiseni oli Jakobsoni arvates talupidajate majanduslik tugevnemine, see tagavat nende täieliku sõltumatuse mõisnikest. See seisukoht oli Jakobsoni majandusprogrammi üheks kõige olulisemaks jooneks. Tee majanduslikule võrdsusele läks Jakobsoni ideede kohaselt läbi põllumeeste seltside, kes pidid levitama põllumajanduslikke teadmisi, rajama teed ühistegevusele ja olema ühtlasi ka initsiaatoriteks võitluses baltiaadli privileegide vastu. Kogu Jakobsoni tegevus ja ta esinemised põllumeeste seltsides teenisid eesmärki muuta põllumeeste seltsid neid põhimõtteid jälgivateks populaarseteks kooskäämise kohtadeks. Jakobsoni teene oli, et Pärnu Eesti Põllumeeste Selts muutus neid taotlusi silmas pidades hinnatud organisatsiooniks ligidal ja kaugel. Mõisnikevastane hoiak ei tulnud Pärnu seltsis nii selgelt ilmsiks kui Tartu Eesti Põllumeeste seltsis, kuid Pärnu seltsi tegevuse vaatlus näitab, et seal ergutati igati eestlaste majandusliku, kultuurilise ja poliitilise iseseisvuse püüdeid.

Hinnatavaid tulemusi saavutas Pärnu Eesti Põllumeeste Selts põllumajanduslike teadmiste levitamisel. Seltsis korraldatud põllumajanduslikud kõned, eeskätt Jakobsoni esinemised, olid parimad, mida eesti talupoeg tol ajal üldse eesti keeles võis kuulda. Seltsi tegevus on seda hinnatavam, kui arvestada, et

eesti seltsidel ei olnud eelkäijaid, kellelt võtta eeskujusid või kelle traditsioone jälgida. Ainuke võimalus oli otsida eeskujusid väljaspool oma rahvuse piire ning seda ka tehti. Sellepärast oli eriti tähtis, et noorukesed seltsid, viletsa pinnase esimene vilj, juba algusest peale leidsid endile sobiva tee ja eesmärgid. Eriti vajalik oli see majanduslike organisatsioonide puhul. Ainukesteks majanduslikeks ühinguteks mõõdunud sajandi 70.—80. aastatel olid põllumeeste seltsid, kelle osaks sai anda rahvale iseseisva majandusliku tegevuse kogemusi. Vastavalt oma profiilile said nad majanduslikku tegevust ergutada põhiliselt ainult põllumajanduse sfääris, olles eesti talupoegadele teerajajateks läbi sajanditepikkuse rutiini ja teadmatus. Ellukutsunud põllumeeste seltside tegevuse põhisuundade väljakujunemisel ja tegutsemise efektiivsuses etendasid suurt osa nende organisatsioonide esimesed juhid. Pärnu seltsi eduka tegevuse põhjust tuleb näha asjaolus, et tema eesotsas oli selline erudeeritud ja hea haridusega võimekas rahvajuht nagu Jakobson, kelle juhtimisel Pärnu Eesti Põllumeeste Selts saavutas 70.—80. aastatel väljapaistvaid tulemusi eesrindliku majandusliku mõtte virgutamisel ja rahvusliku meelsuse kasvatamisel.

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЯРНУСКОГО ОБЩЕСТВА ЭСТОНСКИХ ЗЕМЛЕДЕЛЬЦЕВ В 1870—1881 ГОДАХ

А. Раэнди

Резюме

Пярнуское общество эстонских земледельцев начало свою работу в 1870 году как второе эстонское сельскохозяйственное объединение. Начальный период его деятельности разделяется на два этапа: 1870—73 годы, когда из-за посредственного руководства его деятельность не отличалась активностью, и 1874—1881 годы, когда руководителем общества стал вождь радикального крыла эстонского национального движения Карл Роберт Якобсон. На втором этапе своей деятельности Пярнуское общество эстонских земледельцев достигло выдающихся результатов в деле стимулирования передовых экономических мыслей среди эстонцев и воспитания национальных чувств. Общество регулярно устраивало стоявшие на высоком уровне лекции по различным вопросам сельского хозяйства. Так, например, в 1874—1881 гг. в обществе был прочитан 121 обширный доклад. Были организованы первые сельскохозяйственные выставки (1877 и 1879 гг.). На выставках пропагандировалось разведение животных, приспособленных к местным условиям. Из пород крупного рогатого скота отдавалось предпочтение помесям местной и ан-

гельской пород. Этот принцип был выдвинут Пярнуским и Тартуским обществами эстонских земледельцев и из него исходили позднее и другие эстонские сельскохозяйственные общества. Следование этим принципам обусловило преимущественное развитие и распространение ангельской породы крупного рогатого скота в мелких крестьянских хозяйствах Южной Эстонии.

В Пярнуском сельскохозяйственном обществе возникла мысль о сельскохозяйственной кооперации: ежегодно производились коллективные закупки семян и сельскохозяйственного инвентаря. Так, в течение первых пяти лет своей деятельности общество заказало для своих членов сельскохозяйственных орудий на сумму 851 рубль и семян на 605 рублей. В обществе регулярно проводились демонстрации сельскохозяйственных орудий. Было положено начало изданию сельскохозяйственной литературы. В 1881 г. общество организовало конкурс на составление лучших планов крестьянских построек. Наряду с чисто сельскохозяйственными мероприятиями, общество явилось инициатором ряда идей и мероприятий, выходящих за рамки сельскохозяйственного объединения. Так, в 1871 г. при Пярнуском сельскохозяйственном обществе был основан певческий хор и устраивались спектакли. Общество принимало участие в мероприятиях, связанных с национальным движением, и занималось различными текущими вопросами.

В 70-х годах XIX века Пярнуское общество эстонских земледельцев занимало самое видное место среди остальных эстонских сельскохозяйственных обществ. Об этом свидетельствует избрание этого общества в 1876 году ведущим органом эстонских сельскохозяйственных объединений.

Большие заслуги в руководстве Пярнуским обществом имеет его председатель К. Р. Якобсон, на плечах которого лежали $\frac{2}{3}$ всех мероприятий общества. С одними только речами он выступал в Пярнуском обществе более 80 раз. Деятельности в сельскохозяйственных обществах он уделял исключительно большое внимание.

В 1875 году он был избран также председателем Вильяндского общества эстонских земледельцев и некоторое время работал в правлении Тартуского общества. В сельскохозяйственных обществах К. Р. Якобсон видел в первую очередь средство для претворения в жизнь своей экономической программы. Основным принципом этой программы было всячески содействовать укреплению экономического положения хуторян и достижению ими независимости от помещиков. Отсюда, по мнению Якобсона, выростала возможность ликвидации политического неравенства между помещиками и мелкими дворохозяевами. Хотя программа Якобсона и носила буржуазный характер, все же в условиях того времени, когда основную массу населения составляли крестьяне, она являлась прогрессивной и способствовала искоренению фео-

дальних пережитков в аграрных отношениях. Под его умелым руководством Пярнуское общество эстонских земледельцев достигло существенных результатов в области внедрения передовых методов ведения сельского хозяйства и расширения умственного кругозора крестьян.

VON DER TÄTIGKEIT DES PERNAUER ESTNISCHEN LANDWIRTSCHAFTLICHEN VEREINS IN DEN JAHREN 1870—1881

A. Raendi

Zusammenfassung

Pernauer Estnischer Landwirtschaftlicher Verein begann 1870 seine Tätigkeit als zweiter landwirtschaftlicher Verein in Estland. Die Anfangsperiode seiner Tätigkeit kann man in zwei Etappen einteilen: 1870—1873, wo die Tätigkeit der mittelmässigen Leitung wegen zurückhaltend blieb, und 1874—1881, als der Verein unter Leitung des Führers der estnischen nationalen Bewegung Carl Robert Jakobson stand. In dieser zweiten Etappe erzielte Pernauer Estnischer Landwirtschaftlicher Verein hervorragende Resultate bei Anregung des fortschrittlichen wirtschaftlichen Denkens und Erziehung der nationalen Gesinnung unter den Esten.

Auf einem hohen Niveau wurden vom Verein regelmässige landwirtschaftliche Vorträge durchgeführt. So wurde z. B. 1874—1881 vom Pernauer Estnischen Landwirtschaftlichen Verein 120 grössere Vorträge gehalten. Man begann mit den landwirtschaftlichen Ausstellungen (1877 und 1879). In den Ausstellungen richtete man sich nach dem Züchten der für die örtlichen Bedingungen passenden Viehrasse. Vom Rindvieh wurden Mischlinge der einheimischen und Angerasse bevorzugt. Dieses Prinzip wurde von Dorpater und Pernauer estnischen landwirtschaftlichen Vereinen hervorgehoben u. davon gingen später auch die anderen estnischen landwirtschaftlichen Vereine aus.

Vom Pernauer Estnischen Landwirtschaftlichen Verein stammt auch der Gedanke der gemeinsamen landwirtschaftlichen Tätigkeit: jedes Jahr kaufte man gemeinsam Samen und landwirtschaftliches Inventar. So bestellte der Verein in den ersten 5 Jahren seiner Tätigkeit für seine Mitglieder für 851 Rubel Landwirtschaftsgeräte und für 605 Rubel Samen. Regelmässig wurden im Verein neue landwirtschaftliche Maschinen vorgeführt. Man fing mit dem Verlegen der landwirtschaftlichen Literatur an. 1881 wurde vom Verein der erste Wettbewerb auf den besten Ent-

wurf der estnischen Bauernhäuser durchgeführt. Neben den rein landwirtschaftlichen Veranstaltungen regte Verein viele Gedanken u. Vorhaben an, die über die Grenzen eines landwirtschaftlichen Vereins hinausgingen. So wurde 1871 am Pernauer Estnischen Landwirtschaftlichen Verein ein Chor gegründet, es wurden Schauspielabende durchgeführt. Man nahm an vielen Veranstaltungen der nationalen Bewegung teil, und man beschäftigte sich mit aktuellen Tagesfragen. In den 70-er Jahren des 19. Jahrhunderts war Pernauer Estnischer Landwirtschaftlicher Verein unter den estnischen landwirtschaftlichen Vereinen der führende. Das beweist auch das Wählen dieses Vereins zum leitenden Organ der estnischen landwirtschaftlichen Vereine (1876).

In der Leitungstätigkeit des Pernauer Vereins hatte grosse Verdienste sein Vorsitzender C. R. Jakobson, auf dessen Schultern die Durchführung beinahe $\frac{2}{3}$ aller Unternehmen ruhte. Allein Reden hielt er im Pernauer Verein über 80 mal. Auf die Tätigkeit in den landwirtschaftlichen Vereinen legte Jakobson ausserordentlich grossen Wert, 1875 wurde er auch zum Vorsitzenden des Felliner Estnischen Landwirtschaftlichen Vereins gewählt und eine Periode arbeitete er auch in der Leitung des Dorpater Estnischen Landwirtschaftlichen Vereins. Die Verwirklichung seines Wirtschaftsprogramms sah Jakobson in erster Linie in den landwirtschaftlichen Vereinen. Das Hauptprinzip dieses Programms war: allerlei Hilfe zur wirtschaftlichen Stärkung der Bauern und zur Erzielung ihrer vollständigen Unabhängigkeit von Gutsbesitzern. Davon geht seiner Meinung nach die Möglichkeit der Abschaffung politischer Ungleichheit zwischen Gutsbesitzern und Kleinbauern hervor. Obwohl Jakobson ein bürgerliches Programm hatte, war es progressiv in den damaligen Verhältnissen, wo Bauernschaft die Mehrheit der Bevölkerung bildete und trug zur Abschaffung der feudalen Überbleibsel in den Agrarverhältnissen. Seine Ideen konnte Jakobson am erfolgreichsten im Pernauer Estnischen Landwirtschaftlichen Verein verwirklichen. Unter seiner Leitung erzielte Pernauer Estnischer Landwirtschaftlicher Verein wesentliche Resultate in der Einführung der fortschrittlichen landwirtschaftlichen Methoden und in der Erweiterung des Gesichtskreises der Bauern.